

CATALUNYA I LA MONARQUIA HISPÀNICA EN TEMPS DE FELIP II PRÍNCIP

ANTONI SIMON I TARRÉS
*Universitat Autònoma de Barcelona*¹

RESUMEN: *Cataluña y la Monarquía Hispánica en tiempos de Felipe II príncipe*

El autor analiza las relaciones y la articulación político-constitucional entre Cataluña y la Monarquía Hispánica de los Austrias en las décadas centrales del siglo XVI a partir de cuatro ejes principales: las tensiones derivadas de la superposición entre las instituciones reales y las propias de la formación histórica catalana; la política mediterránea de la Monarquía de los Austrias y su trascendencia en la economía y sociedad catalanas; las repercusiones de las guerras franco-españolas en el Rosellón; y, finalmente, la incidencia de los desarrollos ideológicos en las tensiones integradoras y disgregadoras que sufrió la Monarquía Hispánica. Se constata que antes de los conflictos de los años finales del siglo XVI, la articulación de Cataluña en la Monarquía Hispánica manifestó en la primera mitad del Quinientos síntomas visibles de las dificultades del encaje político-constitucional.

RESUM:

L'autor analitza les relacions i l'articulació político-constitucional entre Catalunya i la Monarquia Hispànica dels Àustries en les dècades centrals del segle XVI a partir de quatre eixos principals: les tensions derivades de la superposició entre les institucions reials i les pròpies de la formació històrica catalana; la política mediterrània de la Monarquia dels Àustries i la seva transcendència en l'economia i societat catalanes; les repercussions de les guerres franco-espanyoles al Rosselló; i, finalment, la incidència dels desenvolupaments ideològics en les tensions integradores i disgregadores que patí la Monarquia Hispànica. Es constata que abans dels conflictes dels anys finals del segle XVI, l'articulació de Catalunya en la Monarquia Hispànica va manifestar en la primera mitat del Cinc-cents símptomes visibles de les dificultats de l'encaix político-constitucional.

SUMMARY: *Catalonia and the Spanish Monarchy during the period of Prince Philip II*

Antoni Simon i Tarrés analyzes the difficulties of the constitutional union between Catalonia and the Spanish's Hapsburg Monarchy in the middle of XVI century through four main ideas: political tenseness derived from the coexistence of both royal and Catalan peculiar institutions; social and economic repercussions in Catalonia of the Hapsburg's Mediterranean policies; consequences of Franco-Spanish wars in Roussillon and impact of ideological constructions about that union.

1. Com és sabut, la Monarquia Hispànica dels Àustries és un exemple paradigmàtic de monarquia composta, d'entitat política múltiple integrada per regnes i províncies regulades per diferents sistemes institucionals, per diferents formes de *dominium politicum et regale*; conglomerat polític-territorial que planteja agudament la dialèctica entre centre i perifèria política.²

¹ Aquest article reproduïx bàsicament la conferència pronunciada l'agost del 1997 a l'Escorial en el curs *Felipe II príncipe*, dins els *Cursos de Verano de la Universidad Complutense de Madrid*.

² *Ibid.*, J.H. Elliott, "A Europe of composite monarchies", *Past and Present* 137 (1992), pp. 48-71; del mateix autor "Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes", *Pedralbes* 13-1

A l'hora d'abordar les relacions i l'articulació entre el poder central d'aquestes monarquies i els regnes i províncies que les integraven, al nostre entendre resulta erroni partir del supòsit que les accions dels aparells centrals d'aquells incipients estats moderns constituïen l'única força dinàmica dels esdeveniments —accions encaminades envers l'assoliment d'una estructura estatal més unitària, concebuda en termes d'uniformitat religiosa, legislativa i fiscal— i, contràriament veure en els sistemes locals de privilegis i d'antigues institucions pròpies de cadascuna de les formacions històriques que integraven aquestes monarquies, simples restes anacròniques d'un passat feudal.

L'anàlisi concreta que farem de les relacions i de l'articulació de Catalunya amb la Monarquia Hispànica dels Àustries en temps de Felip II príncep, parteix d'altres pressupòsits. Primerament, entenem que la relació de la Corona amb els diferents regnes i províncies és essencialment una qüestió constitucional que, si bé es planteja d'una manera radical en crisi com les d'Aragó de 1591 o de Catalunya de 1640, en realitat, ja es troba present des de la mateixa unió dinàstica dels Reis Catòlics.

D'altra banda, el sistema de constitucions, lleis i privilegis dels territoris de la Corona d'Aragó en general i de Catalunya en particular, no s'ha d'interpretar com un règim "arcaic" o "medieval", sinó com una forma de delicat equilibri entre l'ordre polític i una estructura d'interessos estamentals, grupals i també dels propis de la Corona. Sistema de poders que funcionaria amb un complex engranatge de controls i contrapesos que normalment permetrien continuats reajustaments als desequilibris i tensions produïdes.

En tercer lloc, convé remarcar que, en contemplar els problemes de l'encaix político-constitucional de Catalunya dins la Monarquia Hispànica dels Àustries, és equivoc fer-ho a partir de la premissa de l'existència d'una comunitat política catalana compacta i homogèniament articulada a l'entorn de les seves institucions; puix que això desvirtua la realitat d'un cos social dividit no solament per les tensions i els interessos locals, sinó també pels posicionaments i fidelitats contraposades que va generar el procés de construcció de l'estat modern. Les repercussions de les decisions polítiques, militars o administratives en l'economia i en la societat catalanes podien generar tant adherències com distanciaments respecte al govern central de la Monarquia.

A més, el clàssic esquema de les relacions cort-país es fa molt més complex si tenim en compte que el centre polític no era un món compacte, impenetrable a les exigències de les comunitats locals, sinó que era constituït per un conjunt d'individus entregats a una complexa mediació entre assumptes polítics generals i interessos particulars. D'altra banda, la dialèctica política dels distints regnes i províncies no era únicament amb el govern central, sinó que cal atendre les interrelacions entre ells i, sobretot, en províncies frontereres com Catalunya, els vincles de tota mena que mantenien amb les potències veïnes, França en aquest cas.

Finalment, quan s'analitza la problemàtica de l'articulació constitucional de la Monarquia Hispànica, és convenient tenir present, juntament amb els factors

(1993), pp. 11-23; i els estudis recollits al volum editat per C. Russell i J.A. Gallego, *Las monarquías del Antiguo Régimen. ¿Monarquías compuestas?*, Madrid, 1996.

político-institucionals i econòmic-demogràfics, l'evolució i la incidència dels desenvolupaments ideològics i dels sentiments d'identitat col·lectiva quasi nacionals o protonacionals. Sobre aquests temes hom pot plantejar-se si les tensions disgregadores manifestades des de Catalunya en els segles XVI i XVII, foren una simple reacció defensiva contractualista a les tendències absolutistes i centralitzadores dels Àustries o cal preguntar-se si va existir una ofensiva constitucionalista encapçalada per una classe dirigent ansiosa d'incrementar les seves esferes de poder polític i si aquesta ofensiva fou alimentada per uns ideals patriòtics comunitaris.

A partir d'aquests pressupòsits intentarem aproximar-nos a les relacions entre Catalunya i la Monarquia Hispànica dels Àustries en temps de Felip II príncep, situant la nostra anàlisi sobre quatre eixos o qüestions fonamentals: a) les tensions derivades de la dialèctica entre rei i regne i de la superposició de les institucions reials amb les altres pròpies de la formació històrica catalana controlades per la seva classe dirigent; b) la política mediterrània de la Monarquia dels Àustries i les seves transcendències sobre l'economia i la societat catalanes; c) les guerres franco-espanyoles a la frontera del Rosselló com a factor de conflicte i com a factor de benefici; d) finalment, la incidència dels desenvolupaments ideològics i de les mentalitats col·lectives en les tensions integradores i disgregadores que va viure la Monarquia Hispànica.

II. A Aragó "*primero hubo leyes que reyes*",³ afirmava el 1551 el recopilador de la *Nueva compilación de los fueros de Aragón*, frase que resumeix amb precisió la concepció política predominant a la Corona d'Aragó, per la qual el rei i el regne havien d'estar units per un contracte en virtut del qual acceptaven mútues obligacions. Aquesta concepció pactista del poder no era exclusiva de Catalunya ni dels països de la Corona d'Aragó; però, tal com ha remarcat Víctor Ferro, a Catalunya la idea de pacte com a mecanisme fonamental de la constitució política del Principat, tant en la seva vessant legislativa com pel que fa al vincle jurídic que lligava el comte-rei i el limitava en l'exercici de les seves facultats, fou aplicada amb una decisió, coherència i vigor que no troben parangó en cap altre país d'Europa, "l'originalitat consistí, precisament —diu Ferro—, a elaborar-la, perfeccionar-la i sistematitzar-la amb claretat i insistència excepcionals com a procediment legislatiu".⁴

Amb el rerafons de la crisi econòmica i social baix-medieval, la Guerra Civil catalana de 1462-72 havia constituït un xoc frontal entre les tendències autoritàries dels Trastàmars i la concepció contractualista del poder i les institucions catalanes. Després del daltabaix de les hostilitats, la política "redemptorista" del Rei Catòlic —en expressió de J. Vicens Vives— hauria modelat les institucions catalanes amb una sèrie de reformes que, malgrat el perllongat absentisme del monarca, haurien dotat el Principat —seguint Vicens— d'una profitosa estabilitat institucional.⁵ La creació de la figura del Lloctinent

³ Sobre la tradició pactista aragonesa recollida per aquesta frase, R. E. Giesey, *If Not, Not. The oath of the Aragonese and legendary laws of Sobrarbe*, Princeton, 1968, pp. 119-125.

⁴ V. Ferro, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 30.

⁵ J. Vicens Vives, *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, 1974, p. 215 ss.

General o virrei el 1479; la promulgació de la constitució de l'Observança, zeladora de les lleis i privilegis del Principat el 1481; l'erecció de la Reial Audiència de Catalunya el 1493; la creació del Consell d'Aragó el 1494; la introducció del sistema insaculatori per a l'elecció dels diputats i oïdors de la Generalitat el 1493 i dels Consellers de Barcelona el 1498, serien les principals fites de la política reformista del rei Ferran en el terreny institucional.⁶

Durant molt temps, la historiografia catalana ha vingut interpretant que l'edifici polític-institucional bastit pel Rei Catòlic es va mantenir sense greus tensions fins ben entrat el regnat de Felip II. L'empresonament del diputats de la Generalitat el 1569 per haver-se negat a contribuir al pagament de l'excusat —coincidint amb el viratge filipí definit per Joan Reglà⁷— o, tal com ha interpretat més recentment Eva Serra,⁸ el reforçament institucional català en crear-se, després de les Corts de 1585, les divuitenes del redreç de la Diputació del General que s'oposaren en 1591 a l'intent de detenció del diputat Joan Granollacs per la Reial Audiència, senyalarien la inflexió produïda en les relacions entre rei i regne que situarien Catalunya en el pendent que portaria a la Revolució de 1640.

És ben cert que en els anys finals del segle XVI una sèrie de factors de distinta naturalesa van aguditzar les tibantors entre el centre polític de la Monarquia Hispana i el sector de la classe dirigent que guiava les institucions del Principat. Tanmateix, al nostre entendre, l'articulació de Catalunya en la Monarquia Hispànica ja va manifestar en la primera meitat del Cinc-cents símptomes flagrants i evidents de les dificultats de l'encaix polític-institucional.

D'una banda, a diferència de Castella —on a les tensions comuneres va seguir un procés de castellanització dels monarques de la casa d'Àustria⁹ a Catalunya,

⁶ Al nostre entendre, aquestes reformes ferrandines cal valorar-les com una política d'enfortiment de l'autoritat monàrquica en detriment dels altres poders existents —el municipal, el de la Generalitat, el nobiliari i fins i tot l'eclesiàstic—. Vegeu V. Ferro, *El Dret Públic...*, pp. 12-14; J.M. Torras Ribé, *Els municipis catalans de l'Antic Règim 1453-1808*, Barcelona, 1983, pp. 104-105. Per la seva part, Ferran Soldevila va afirmar de Ferran que "és dels quatre reis de la branca aragonesa dels Trastàmara, el qui més sistemàticament treballa per reduir les institucions catalanes —no impulsat com el seu pare, per una revolta dels catalans, sinó fredament, metòdicament", *Història de Catalunya* vol. II, Barcelona, 1962, p. 842. Una recent valoració de la historiografia sobre el regnat de Ferran II es pot trobar a R. García Cárcel, "Fernando el Católico y Cataluña", dins *Fernando II de Aragón. El rey Católico*, Zaragoza, 1996, pp. 431-457.

⁷ J. Reglà, *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1956, p. 167-200. Vegeu les puntualitzacions i matisacions a les tesis de Reglà fetes per Ernest Belenguier, "La problemàtica del cambio político en la España de Felipe II. Puntualizaciones sobre su cronología", *Hispania* 146 (1980), pp. 529-576; i *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*, Valladolid, 1986; i R. García Cárcel, *Felipe II y Cataluña*, Valladolid, 1997.

⁸ E. Serra, "1640. Una revolució política. La implicació de les institucions" dins DD.AA., *La Revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1991, pp. 3-65, a p. 9 s. Sobre les tensions polítiques dels darrers anys del regnat de Felip II vegeu M. Pérez Latre, "Juntas de Braços i Diputació del General (1587-1593): un presidi de cavallers conspirant contra sa Magestad?", *Pedralbes* 13-1 (1993), pp. 281-298; del mateix autor "Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General", *Afers* 23-24, pp. 59-98; E. Belenguier, "La Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)", pròleg al vol. III dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1966, especialment XII-XXIX; i J. Arrieta, "La disputa en torno a la jurisdicció real en Cataluña 1585-1640: de la acumulació de la tensió a la explosió bèlica", *Pedralbes* 15 (1995), pp. 33-93.

⁹ J. I. Gonzalo, "Felipe II princeps Hispaniarum: la castellanització de un príncep Habsburgu 1527-1547", publicat en aquest mateix dossier.

l'allunyament dels titulars de la sobirania no solament serà físic, sinó que en el joc d'interessos, beneficis, càrrecs i, en definitiva, espais de poder que es desenvoluparen a l'entorn de la cort i de la Corona, un sector important de la classe dirigent catalana va restar marginalitzat. D'altra part, certes novetats institucionals introduïdes per la monarquia van ésser sempre interpretades com un germen estrany al cos polític de la república; així, la Inquisició moderna, que ja va ésser objecte de grans resistències a l'època de la seva introducció pel Rei Catòlic, va tenir friccions contínues amb els poders de les institucions del Principat. Finalment, la política de reformes del rei Ferran va aconseguir un joc d'equilibris i contrapesos entre rei i regne, i entre les distintes classes i estaments de la societat catalana, que es va manifestar extremament fràgil i precari.¹⁰

A les instruccions de Palamós de l'any 1543, Carles V ja al·lisonava el príncep Felip de les dificultats i perills que comportava el govern dels països de la Corona d'Aragó; concretament respecte a Catalunya l'avisava que "más presto podryades herrar en esta gobernación que en la de Castilla, asy por ser los fueros y constituciones tales, como porque sus paçiones no son menores que las de otros, y ósanlas más mostrar".¹¹ Les seves relacions amb els catalans així ho havien demostrat a l'Emperador.

La política menys intervencionista i més flexible seguida per Carles V en els primers anys del seu regnat, especialment visible a les Corts de 1519 i 1528, hauria proporcionat una etapa d'acostament entre rei i regne, que va tenir el seu moment culminant quan el 1528 els braços catalans van votar excepcionalment el servei de Corts —unes 250.000 lliures— abans d'aprovar les constitucions.¹²

Tanmateix això fou només un miratge. D'una banda, la política imperial dels Àustries era massa dispersa i allunyada dels interessos dels catalans, i d'altra, la regència de l'emperadriu Isabel i la mà de ferro de Francisco de los Cobos subordinaven políticament la Corona d'Aragó a la prehegemonia castellana.¹³ Però l'allunyament físic i polític del rei no volia dir la submissió del Principat. Tal com anotava l'humanista i ambaixador venecià Andrea Navagero, "Los catalanes están sujetos a la Corona de España, pero ellos gobiernan su tierra por medio de tres cónsules y del consejo, que tiene tantos privilegios, que es muy poco lo que el rey puede mandarles".¹⁴

¹⁰ En un llibre recent Ernest Belenguier no dubte a parlar de "La falsa estabilidad de las instituciones del Principado", *Cataluña: de la Unión de Coronas a la Unión de Armas*, Madrid, 1996, p. 43.

¹¹ Instruccions personals de Carles V a Felip II editades per M. Fernández Álvarez al *Corpus Documental de Carlos V*, vol. II, Salamanca, 1975, p. 97.

¹² Vegeu Àngel Casals, *Emperador i Principat: Catalunya i les seves relacions amb l'Imperi de Carles V (1516-1543)*, Tesi doctoral (UB, 1995), p. 287 ss. Aquest treball, que constitueix una recerca rigosa i fonamental sobre la història política de Catalunya durant la primera meitat del regnat de Carles V, l'he pogut consultar gràcies a la gentilesa del seu autor. Les citacions surten d'una versió revisada de la tesi, la qual es troba en preparació per la seva publicació a l'editorial Curial.

¹³ En aquest sentit, José Ma. Jover ja va afirmar que "En Isabel aparece claramente formulado el concepto castellanocéntrico de la Monarquía española, que quedará como peculiar de los Habsburgo españoles", *Carlos V y los españoles*, Madrid, 1985, p. 157.

¹⁴ *Viaje por España del magnífico micer Andrés Navagero, embajador de Venecia al emperador Carlos V*, editat per J. García Mercadal, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, Madrid, 1959, vol. I, p. 841.

L'abril del 1533, en la seva primera visita a Barcelona després de la sacra coronació de Bolonya, el cèsar Carles va haver d'empassar-se una situació segurament humil·liant. En desembarcar a les terres catalanes, la Diputació va fer-li pagar els impostos o "generalitats" sobre les robes i teles que Carles portava per vestir la seva persona i a la gent de la seva casa.¹⁵ Les Corts d'aquell any foren tenses, fent-se clarament perceptible el distanciament entre la Corona i l'oligarquia barcelonesa.¹⁶ La fusió de l'antiga oligarquia dels ciutadans honrats amb una petita noblesa que progressivament es va anar urbanitzant, estava conformant una nova classe dirigent que no havia trobat, o no li havien donat, els mecanismes ni les oportunitats per integrar-se —i per tant beneficiar-se— en les estructures administratives, militars i polítiques de la nova monarquia.¹⁷

És cert que alguns personatges del Principat assoliren posts rellevants dins la cort i d'altres esferes de poder de la Monarquia; seria el cas dels vicecancellers del Consell d'Aragó, Joan Sunyer, Miquel Mai, Jeroni Descoll i Pere Clariana.¹⁸ També algunes famílies de la noblesa catalana com els Requesens o els Cabrera entroncaren el seu llinatge amb les grans famílies de l'aristocràcia castellana.¹⁹ Però, ja en els inicis del regnat de Felip II, era ostensible que existien dins la classe dirigent catalana posicionaments ben distints respecte al grau de fidelitat degut al poder reial, produint-se enfrontaments entre partidaris de les tendències autoritàries del nou estat hispànic-castellà i els defensors del sistema polític històric català. Vegem-ne un exemple. A les memòries personals de Pere Vilanova (cavaller resident a Barcelona, però originari d'una dinastia procedent de Flix) trobem referit un conflicte originat a les Corts de 1564 en haver atemptat els tractadors de la cort contra els procediments legals de dita institució fixats a les constitucions. Seguint el testimoni de Pere de Vilanova, el bloqueig de les Corts, arran d'aquest assumpte, va motivar fortes tensions entre els representants dels braços militar i eclesiàstic, dibuixant-se dues posicions o partits: un, encapçalat pel comte d'Aitona, volia passar per alt el greuge i continuar les sessions, fent cas així als desitjos del virrei García de Toledo i del mateix Felip II; l'altre partit tenia com capítol a l'almirall de Nàpols, Ferran de Cardona-Anglesola, i era partidari de defensar aferrissadament el respecte als mecanismes legals, encara que fins la Cort i Felip II no fes cap concessió als catalans. Pere de Vilanova, que va prendre partit per l'almirall, va reflectir en el seu diari la passió d'aquell moment:

Notum: com lo compte d'Aytona, en les dites corts, és estat tengut en mala opinió. No mirave per lo bé comú y de tota la terra, ans bé feye en tot lo contrari, per complaure, deyen, a Don Gartia de Toledo y pensant-ne fer servey al Rey. Per

¹⁵ *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I, anys 1411-1539, Barcelona, 1994, pp. 424-425.

¹⁶ A. Casals, *Emperador i Principat*., pp. 373-459.

¹⁷ Fonamentalment, J. Amelang, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, Barcelona, 1986, especialment pp. 63-106; J. H. Elliott, "A provincial Aristocracy: the catalan ruling class in the sixteenth and seventeenth centuries", *Homenaje a J. Vicens Vives*, vol II, Barcelona, 1967, pp. 125-141; i J. Ll. Palos, *Catalunya a l'Imperi dels Austriacs*, Lleida, 1994.

¹⁸ Sobre el perfil biogràfic d'aquests vicecancellers catalans, vegeu Pere Molas Ribalta, *Catalunya i la casa d'Austria*, Barcelona, 1996, pp. 78-88.

¹⁹ *Ibid.*, p. 145 ss.

sos respectes que font tostemps malmirat de tots los catalans fins tractar-lo de traydor, y de quant deye, encara que fos com l'evangelí, no cre cregut en lo bras nostre militar. Mal per ell y a tots sos fills. Y per lo contrari, l'almirant de Nàpols sigué tan acreditat que encara (que) diguera flastomas, les prenien (per) bendicions y prenien per molt pròpies les coses (que) convenien al bé de la terra, que, si no per ell crec hagueren fet contra Cataluña quant s'ere intentat".²⁰

Des de la seva introducció per Ferran el Catòlic, la Inquisició moderna fou vista com una institució amb uns procediments que atemptaven contra les lleis i constitucions del país i amb unes atribucions que s'implantaven i s'expandien a costa de les pròpies dels tribunals de les institucions del Principat. En totes les convocatòries de les Corts dels primers Àustries, les actuacions del Sant Ofici van ser objecte de queixa i protesta per part dels braços catalans.

El rebuig dels consellers de Barcelona a acceptar les invitacions dels inquisidors per anar als "autos de fe" que se celebraven a la Ciutat Comtal, era el reflex protocolari de l'abisme que separava ambdues institucions. Amb la resposta "no és costum assistir-hi" els consellers remarcaven el caràcter aliè i foraster d'aquell tribunal. Les topades entre la Inquisició i les institucions del país foren ben nombroses ja en els primers temps de la dinastia dels Àustries. Així, a començaments del 1528, es trobava oberta una causa del tribunal de Barcelona contra la Generalitat, per no voler pagar aquesta a la Inquisició les pensions d'uns censals que anteriorment rebia Gabriel Miró, un metge barcelonès condemnat per heretge.²¹ Molt més forta va ser la colisió de l'any 1532, quan l'inquisidor valencià Fernando de Lloaces empresonà gran nombre de ciutadans de la capital del Principat sota l'acusació de blasfèmia. Una comissió de teòlegs i juristes promoguda per diputats, consellers i també pel bisbe de Barcelona, va dictaminar que l'inquisidor s'havia excedit en les seves competències, iniciant les institucions catalanes un procés contra Lloaces.²² Com en el cas del metge Gabriel Miró, la Corona es va convertir en àrbitre de la disputa, aconseguint un sobreseïment mutu del cas i deixant els greuges presentats per les institucions catalanes per a les Corts de l'any següent. La topada amb l'inquisidor Lloaces era un clar conflicte de competències entre institucions, però també posava de manifest com aquestes podien convertir-se en instrument dels enfrontaments particulars dels seus membres. De fet, l'actuació de Lloaces contra els blasfems ciutadans de Barcelona fou la rèplica al procés que els guàrdies de la Generalitat havien incoat contra el receptor general del Sant Ofici, el qual era acusat de vendre les teles i sedes dels béns embargats dels condemnats sense la bolla i el segell de cera de la Generalitat.

El contrapunt de la visió de les institucions catalanes era, evidentment, la percepció dels inquisidors del Tribunal de Barcelona, els quals consideraven que la força i la pressió de les lleis i de les institucions catalanes, els impediex exercir les seves funcions. Així, el 1570, acompanyant els documents dels judicis de mitja

²⁰ Editat per Antoni Simon a *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*, Barcelona, 1991. La cita a p. 51.

²¹ L'afer es pot seguir en els *Dietaris de la Generalitat...*, vol. I (1994), p. 391.

²² El conflicte entre l'inquisidor Lloaces i les institucions catalanes resta reflectit al *Dietari del Antich Consell Barceloní* (DACB) vol. III, Barcelona 1894, pp. 453 ss.; *Rúbriques de Bruniquer* vol. III, Barcelona, 1914, p. 122; i també és tractat per A. Casals, *Emperador i Principat...*, p. 356 ss.

dotzena de catalans, els inquisidors de Barcelona es dirigien càusticament a la Suprema dient: "Vs. nos perdona el trabajo, porque como toque a catalanes no ay pensar que se ha de hazer justicia con ello".²³

Però un símptoma indiscutible que el precari joc d'equilibris institucionals dissenyat pel Rei Catòlic havia entrat en crisi, era el qüestionament de la constitució de l'Observança, anomenada també *Poc Valria* de 1481. A les Corts de Barcelona de 1533, els representants dels braços catalans denunciaven obertament que la constitució "no aprofite en res" i reclamaven un tribunal de contrafaccions amb una representació paritària entre rei i braços.²⁴ En virtut de la constitució de l'Observança, pertocava a la Reial Audiència pronunciar-se en darrera instància i amb un caràcter vinculant i inapelable sobre els possibles casos d'incompliment o violació, per part del rei i dels oficials reials, del que es trobava fixat a les constitucions, capítols i actes de cort, privilegis o qualsevol altres normes assimilades a les lleis paccionades de Catalunya. Però aquest mecanisme de control de la legalitat constitucional restava desvirtuat pel fet d'ésser confiat a un tribunal que era òrgan assessor d'una de les parts (el poder reial) i per estar controlada l'elecció dels seus membres també pel monarca. Per a les institucions catalanes, la constitució de l'Observança, teòrica clau de volta de l'edifici polític-constitucional català mostrava esquerdes preocupants per a la integritat de l'edifici.

III. En els darrers segles medievals, Catalunya es va convertir en una potència marítima i mercantil del Mediterrani. La crisi del segle XV, i molt especialment les seqüeles de la Guerra Civil de 1462-72, van provocar un replegament dels comerciants catalans de les grans rutes i mercats internacionals, sumergint Barcelona i, en general, tot el Principat, en una profunda crisi econòmica i financera. Malgrat els intents de restauració i protecció del comerç portats a terme per la política de "redreç" de Ferran el Catòlic, l'antic esplendor mai no va ser recobrat. Vicens Vives va retratar la Catalunya de l'inici dels temps moderns com un país abatut i confinat en un "racó de la Mediterrània".²⁵

Aquesta imatge és segurament exagerada, car Barcelona mai no fou una "ciutat morta" i, tal com ja va apuntar Pierre Vilar, "el comerç mai es va apagar del tot".²⁶ En les primeres dècades del Cinc-cents, els comerciants catalans tornaren a tenir una presència important als mercats italians. A més, d'ençà la dècada dels anys vint del XVI, tenim documentada l'activitat dels homes de negocis del Principat en les grans fires castellanes i també, encara que d'una manera precària, naus i comerciants catalans participaven en la carrera de les Índies.²⁷ Però, malgrat aquesta projecció atlàntica i peninsular, en el començament de la modernitat Catalunya i Barcelona seguien essent eminentment mediterrànies.

²³ Citat per W. Monter, *La otra Inquisición*, Barcelona, 1992, p. 137.

²⁴ Vegeu A. Casals, *Emperador i Principat...*, p. 387.

²⁵ J. Vicens Vives, "Un segle sense opcions. En un racó de la Mediterrània" dins DD.AA., *Moments crucials de la història de Catalunya*, Barcelona, 1962, pp. 199-241.

²⁶ P. Vilar, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol. II, Barcelona, 1973, p. 253.

²⁷ *Ibid.*, p. 247; C. Martínez Shaw, "Sobre el comerç català amb Amèrica al segle XVI", *II Jornades d'estudis Catalano-Americans*, Barcelona, 1987, pp. 33-39; i X. Torres, "Activitats econòmiques", dins *Història de Barcelona. vol IV. Barcelona dins la Catalunya Moderna (segles XVI-XVII)*, Barcelona, 1992, pp. 213-255, amb un ampli annex bibliogràfic.

Com és sabut, l'eclipsi demogràfic-econòmic català va tenir molt a veure amb el paper polític secundari i perifèric jugat pel Principat a l'època dels primers Austries. Però, en les interdependències que poden establir-se entre evolució econòmica i decisions polítiques cal plantejar-se també com les directrius polítiques de la Corona en el seu àmbit mediterrani, van condicionar i incidir en la trajectòria econòmica del Principat en el període que ens ocupa; essent necessari apreciar així mateix el joc d'interessos, perjudicis i beneficis que la política mediterrània seguida durant les dècades que van dels anys vint als cinquanta del Cinc-cents va crear en el si dels distints grups i classes de la societat catalana.

Com a continuació de la política de Ferran el Catòlic de protegir els mercats italians en favor dels comerciants catalans, a les Corts de Barcelona de 1519, una reial pragmàtica de Carles V va disposar que els draps francesos i genovesos que volguessin entrar en els regnes de Nàpols i Sicília estarien obligats a pagar una taxa del 20 per 100 del seu valor.²⁸ Tot semblava indicar que els interessos de la Monarquia —enfrontats políticament i militar per aquells anys a la potència francesa i a la república lligur— anaven pel mateix caminal que els afanys de negoci dels manufacturadors i comerciants del Principat.

Tanmateix, les exigències de la política imperial van acabar tornant-se contra els interessos mercantils catalans. El 1528 l'aliança de Carles V amb Andrea Doria va permetre a l'Emperador posar una barrera definitiva a les aspiracions de França sobre Nàpols i reforçar suficientment la seva força naval com per a preparar una ofensiva contra el creixent poder turco-bereber en el Mediterrani occidental. Però, l'acord entre el Comte de Barcelona i els "moros blancs" —així eren anomenats els odiats genovesos al Principat— va facilitar la penetració financera i mercantil d'aquests en els territoris ibèrics i italians de la Monarquia Hispànica. El març de 1536, Carles V va atorgar a Nàpols un privilegi als mercaders genovesos deixant en suspens l'observància, per part d'aquests de la pragmàtica de 1519 que gravava l'entrada de draps lligurs. Això va desencadenar les protestes i les queixes dels catalans a les Corts de 1537 i 1542, en què a més els representants del braç van denunciar que els genovesos, aprofitant el privilegi de l'Emperador, reexportaven teixits francesos al regne napolità. Si no s'hi posava remei —clamaven els diputats a les Corts—, la conseqüència seria la desferra "de sos súbdits i vassalls, y especialment dels poblats en lo present Principat; que per la major part viuen del exercici de la draperia, y si per vostra Alteza no y és proveit, dins poc anys restarà aquest Principat del tot apobrit, aroinat y despoblat".²⁹

D'altra part, l'aliança hispano-genovesa no va servir per acabar amb l'avorrició i les velles rivalitats entre catalans i lligurs. Així, el 1536 les galeres de Joanin Doria, nebot d'Andrea, saquejaren la vila de Blanes i retingueren les seves autoritats.³⁰

²⁸ *Constitucions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, 1704 (Edició facsimilar, 1973), p. 293.

²⁹ *Ibid.*, p. 295.

³⁰ A. Casals, *Emperador i Principat...*, p. 499. Les topades amb els genovesos eren també econòmiques: el juliol de 1531 els diputats protestaren al virrei per la saca de moneda que volia fer Marco Usodemar, capità de galeres d'Andrea Doria. *Dietaris de La Generalitat de Catalunya* vol. I (1994), p. 412.

L'enfrontament amb el poder turco-bereber és l'altre gran eix de la política mediterrània de la Monarquia Espanyola a la centúria del Cinc-cents. L'estratègia de control del litoral nord-africà portada a terme per Ferran el Catòlic es va mostrar massa precària i insuficient per aturar el puixant corsarisme bereber que assotava les rutes comercials i els pobles de tot el llevant peninsular. El 1519, durant la seva primera estada a Barcelona, Carles V va ser testimoni de la impunitat amb que diverses fustes de corsaris nord-africans navegaven davant pel davant de la Ciutat, sense que existís cap força naval per foragitar-les.³¹ Les escomeses turco-berebers sobre les costes del Principat eren d'una freqüència i audàcia pràcticament sense límits. Així, el juny de 1527, pocs dies després que arribés a Barcelona la notícia del naixement del príncep Felip, tres galeres i tretze fustes turques van desembarcar a Badalona, mataren quatre homes i capturaren unes altres vint-i-cinc persones, i navegaren després sobre la Ciutat Comtal davant la mirada impotent dels barcelonesos.³²

És cert que sota l'impuls de la Corona l'activitat de les drassanes de Barcelona i d'altres tallers del litoral català semblen recobrar la seva antiga puixança: el 1527 l'armada de Carles V amb destí a Itàlia fou construïda a Barcelona, i entre 1528 i 1535 es va preparar la gran expedició a Tunis amb el bastiment de més de mig centenar de galeres. Fruit d'aquesta revifada activitat marinera, el 1528 l'Emperador proclamava amb un exagerat optimisme "porque sólo la fama de dichas galeras ya no se atreven los moros ni otros corsarios a correr y saltar costas como solían y los navios navegan seguramente".³³ Tanmateix, la manca de continuïtat d'aquests esforços militars i financers va impossibilitar una cristal·lització positiva i duradora d'aquesta política marítima. L'expedició a Tunis de 1535 va concentrar a Barcelona cinc-centes veles i va culminar triomfalment, com és sabut, amb la conquesta de Tunis i la Goleta; però, l'Emperador, obligat a assumir els greus i diversos problemes del seu vast imperi, no va donar continuïtat a l'empresa de domini i colonització del litoral nord-africà. Així, el mateix 1535 Barbarossa va atacar i saquejar Menorca i entre 1538 i 1543 el Llevant peninsular va patir una nova onada d'escomeses corsàries. El 1543 Cotlliure, Roses, Palamós i Cadaqués foren assaltades i en aquesta darrera vila marinera una làpida darrere l'altar major recorda que "en octubre de 1543 fou cremada la Yglesia vella per moros", persistint el perill turco-bereber durant les dècades següents. Així, el juny de 1556, pocs mesos després que el príncep Felip assumís la titularitat de la sobirania dels regnes aragonesos, una galera i quatre fustes turques van desembarcar al Prat del Llobregat, on saquejaren algunes cases i s'emportaren tretze persones.³⁴

Però, si la política mediterrània de la Corona no va resoldre el problema de la seguretat de les costes del Principat, foren positius els seus resultats per llur economia? L'activitat comercial dels mercaders catalans amb les places conquerides al nord d'Àfrica es va desenvolupar —a la vista de les imprecacions i

³¹ Vegeu M. Fernández Alvarez, "Carlos V y Cataluña", *Pedralbes* 5 (1985), pp. 21-29, a p. 26-27.

³² *DACB*, vol. III (1984), p. 389; i *Dietaris de la Generalitat*, vol. I (1994), p. 384.

³³ Citat per M. Fernández Alvarez, *Carlos V...*, p. 27.

³⁴ *DACB*, vol. IV (1895), p. 315.

protestes registrades en les sessions de Corts dels anys trenta i quaranta—³⁵ amb els obstacles de repetides confiscacions de mercaderies per part dels oficials reials i amb grans dificultats per fer valer els privilegis d'exenció aranzelària atorgats per la Corona. Però molt més greu que tot això fou, sens dubte, l'aliança de Soliman amb Francesc I de França, causa fonamental, tal com ja va apreciar Pierre Vilar, de la ruptura total entre Barcelona i els mercats d'Orient, on els catalans traficaven des del segle XIV amb un lucratiu comerç de tints, drogues, or i espècies exòtiques.³⁶ No hagués estat millor com a l'Edat Mitjana el compromís? es pregunta el mateix Vilar. A diferència del període medieval, ara ja no eren les institucions catalanes les que guiaven la política general dels sobirans, i els interessos dinàstics i religiosos dels primers Àustries s'anteposaven als anhels econòmics de Barcelona.

Tanmateix, convé posar tots els pesos en la balança de la interpretació: és cert que la política mediterrània de Carles V i Felip II no va respondre als interessos dels catalans, com ho havia fet la desenvolupada pels comtes-reis medievals; però, entre les causes d'aquesta manca de sintonia és també necessari contemplar que ara, els Àustries, no havien trobat en el Principat una plataforma plena de recursos, energies i iniciatives com la disposada dos segles abans pels seus antecessors en el poder sobirà.

IV. Fins a la pau de Cateau Cambrésis de 1559, un vessant primordial de la política exterior dels Àustries espanyols fou la pugna diplomàtico-militar sostinguda amb els Valois francesos. Un dels escenaris d'aquests enfrontaments van ser els territoris del Rosselló. No era cap novetat per aquesta zona del nord de Catalunya ésser camp de batalla com a terra de frontera. La tradicional rivalitat franco-aragonesa del període medieval va fer sovintejar episodis d'invasions franceses i de setges de les principals ciutats i fortaleses en la Catalunya septentrional. Però, cal remarcar el caràcter novedós que ja presentava "l'art de la guerra" a la primera meitat del Cinc-cents. L'anomenada "revolució militar del Renaixement" va fer augmentar enormement el tamany dels exèrcits i, al mateix temps, va multiplicar la seva capacitat de destrucció per l'ús generalitzat d'armes de foc, especialment de l'artilleria. Com a conseqüència d'això, les poblacions i els territoris que van patir la guerra a les seves pròpies carns van veure com una espiral devastadora de tropeïls, violacions i càrregues de tota mena es projectaven sobre elles amb una virulència i intensitat sense precedents.

La incapacitat de la Monarquia Hispana —com la resta dels incipients estats moderns— per disciplinar, pagar i alimentar, d'una manera regular, els seus exèrcits, va ocasionar a la primera meitat del Cinc-cents exemples abundants i notoris de desordres i pillatges, essent, sens dubte, el "saco" de Roma de 1527 l'episodi més famós. En el front català, ja el 1525, la manca de paga de les tropes alemanyes del coronel Guillem de Rocandolf va ocasionar alteracions considerables. Davant la falta de numerari per satisfer les soldades, els comandaments de la host imperial van procurar-se fonts alternatives d'ingressos amb la confiscació de mercaderies i atorgant llicència a la milícia per buscar-se

³⁵ *Constituciones...* (1973), p. 293.

³⁶ P. Vilar, *Catalunya dins...*, p. 247.

d'altres compensacions a la paga no rebuda.³⁷ Poc van canviar les coses en la dècada dels anys trenta. L'agost de 1536 davant els innombrables episodis de saqueigs i violències contra la població civil per part dels exèrcits imperials, el mateix alcaide de Cotlliure, don Berenguer d'Oms, escrivia apesarat a la reina Isabel "En mi vida he visto tan grandes robos como los que hacen oy los soldados y saltean públicamente por los caminos".³⁸ Un any després, una companyia armada procedent de Castella va entrar a sang i foc a Barberà de la Conca, on matà cinc homes, saquejà totes les cases del poble i s'emportà en la seva fugida al capellà i a totes les donzelles del lloc.³⁹ Les queixes dels diputats i de les autoritats municipals s'amuntegaven a les oficines del virrei i de la cort de Madrid. Els veedors i altres oficials reials destinats a Catalunya per al manteniment de les tropes es justificaven, per la seva part, tot planyent-se de l'escassa voluntat trobada entre els catalans per a servir el rei. En opinió del supervisor reial don Pedro de Avila, "Cataluña era la tierra más mala que en quantas he visto".⁴⁰ A l'agost del 1542 una picabaralla a l'Hospitalet entre una bandera de soldats i un grup de ciutadans de Barcelona va acabar amb la mort del donzell Miquelot Xivaller i d'altres tres o quatre acompanyants d'aquest. Quan la notícia va arribar a la Ciutat Comtal, la indignació i els afanys de revenja eren tan grans que el governador es va veure obligat a fer públic un ban que prohibia, sota pena de vida, que ningú no sortís de la Ciutat portant armes.⁴¹

En realitat, per aquelles dates, els ànims dels habitants del Principat ja estaven molt abrivats pels fets passats a Perpinyà el 1539 i el 1540. Perpinyà —que per aquell temps era la segona urbs de Catalunya amb una població que se situava a l'entorn de les 8.000 ànimes— constituïa, juntament amb els castells d'Opol i Salses, un enclavament vital de la barrera defensiva de la frontera franco-catalana; per aquesta raó, durant la dècada dels anys trenta el nombre de militars que s'allotjava dins les seves muralles era considerable. El 1539 la situació de les tropes imperials al Rosselló era lamentable. A molts soldats se'ls devien dinou pagues i, segons reconeixia el mateix capità general Francesc de Beaumont en les seves missives a Francisco de los Cobos, per a poder menjar, alguns soldats s'havien fet assassins a sou.⁴² Les topades violentes entre soldats castellans i població civil es feien cada vegada més freqüents i, en el mes de juny de 1539, després d'una brega en què alguns soldats van ser perseguits pels perpinyanesos al crit de "morin castellans", l'artilleria de la ciutadella va bombardejar Perpinyà, destruint cases i esglésies, mentre que per la seva part els perpinyanesos van reaccionar assetjant la fortalesa i castigant-la amb quatre pessets d'artilleria.⁴³ El

³⁷ A. Casals, *Emperador i Principat...*, p. 264 ss.

³⁸ *Ibid.*, citat a p. 497.

³⁹ *Ibid.*, p. 515.

⁴⁰ *Ibid.*, citat a p. 517.

⁴¹ *DACB.*, vol. IV (1895), p. 105.

⁴² A. Casals, *Emperador i Catalunya...*, p. 554.

⁴³ Les memòries de l'església de Sant Jaume de Perpinyà donen aquest relat dels fets: "A dotze de juny de l'any mill sine-cents e trenta-e-nou se seguí en la vil·la de Perpinyà una bregua molt gran de soldats contra los de la vil·la, la qual fonec d'esta manera: Que miser Sobirà venia un diumenge de Canet ab sa muller y dos altres y com fonec serca de la Gulo ysqueren sine o sis soldats contra d'els e nafrenen lo Subirà en lo cap. Aprés seguiren dits soldats fins lo portal d'Elna y ageren gran bregua en que fonec nafrat Antoni Planes, lixedor, y morí a cap de vuyt o nou dies, y Johan Viader fonec nafrat. Lo dimars y dimecres fonec gran bregua per la vil·la y en lo portal d'Elna contra dits soldats. Fonec tant

març del 1540 Beaumont va tornar bombardejar Perpinyà. L'odi de la gent del país envers Beaumont era tan gran que, quan aquest fou rellevat en la capitania general i va emprendre camí cap a la seva Navarra natal, una tropa de cinquanta arcabussers va tenir que escortar-lo per tal d'impedir els afanys de revenja dels rossellonesos.⁴⁴

Catalunya s'assemblava llavors a un polvorí a punt d'esclatar en qualsevol moment. En les instruccions que Carles V va donar el 1540 a Francesc de Borja, substitut del finat virrei don Fadrique de Portugal, s'endevina fàcilment la seva malifiança envers el catalans, avisant el rei al seu nou lloctinent sobre el perill d'una rebel·lió a Barcelona com l'ocorreguda a Perpinyà.⁴⁵

Resulta clar que, en la primera meitat del segle XVI, els problemes dels allotjaments i de les diverses càrregues de la guerra havien generat un sentiment d'odi i animadversió entre els naturals catalans i les tropes estrangeres que es mantenien a Catalunya. A més, aquesta problemàtica provocava un xoc entre "les lleis de la terra i les lleis de la guerra" —en expressió d'Àngel Casals— i suscitava un conflicte jurídic-constitucional que involucrava directament els sectors dirigents que controlaven les institucions catalanes. Les quals es movien segurament enmig d'una contradicció prou difícil: d'una banda, no havien pogut —o volgut— assumir la petició dels seus sobirans de fonamentar la defensa de la frontera amb mitjans humans i materials sortits del propi Principat; però, d'altra banda, rebutjaven lògicament els tropells comesos pels exèrcits imperials i la vulneració que aquest feien de les constitucions i lleis del país, recel·lant probablement també del control de bona part del territori que de *facto* exercien les tropes imperials.

Aquesta, però, no era l'única paradoxa de la situació polític-militar que vivia el Principat. A nivell intern, si bé els ressorts de l'administració virreinal es mostraven incapaços de neutralitzar les bandositats feudals i d'imposar la "legalitat estatal",⁴⁶ també era cert que allà on la presència de les tropes i dels

gran brega que per ahont trobaven soldats los mataven, y fons tant gran batalla al portal d'Elna que ferriren mossèn Johan Talant, ortholà, y morí lo divendres vine[n]t de arquabús. Y los soldats comensaren tirar la artillerie grose sobre les cases de la vil·la y sobre lo campanà de Nostra Senyora de la Real y un tir contra lo de Sanct Jaume, y lavors los de la vil·la tragueren quatre peses de artillerie y portaren-le[s] serca lo portal d'Elna y tiraven contra la siutadela. Y los soldats nunca sesaven de tirà contra de la vil·la, en special contra lo campanà de la Real, en què romporen una campana en què toquen vespres. Entre set e vuyt hores separen y no morí sinó un home a la costa d'en Calse, que fons ferit de la artillerie, asó ere lo divendres de mati. Y lo governador ab lo balle pujaren a la ciutadella y feren treves ab dits soldats per quatre dies y après proguaeren més, y axí seqà dita bregua. Après de poc temps vingué miser governador de Barçolona y pringué enqueste contra los de la vil·la, en après de part del virey se féu tal exsecució en que pringueren molta gent de la vil·la y aportaven-los en Barçolona, y durà un any o més y molts altres fuyts. Após, en lo mes de febrer vinent, tornà dit capità don Francès Navaro ab provisió de fer dorocar los campanàs. Los cònsols miser Maler, mossèn Orelles, mossèn Francès Clauses, mossèn Folcra, apotecari, mossèn Riu, *minor dierun*, ortolà, ensemps ab mossèn Jaume Gavarde, vicari, ab los sindichs y obrés de Sanct Jaume e la Real, tots supplicaren dit capità y no acabaren cose ninguna. Y lo primer dia de mars féu comensar de enderocar don Francès los campanàs de Sanct Jaume y Nostra Senyora de la Real fins a tant fons fart, fingint que lo emperador ho manave". Biblioteca Municipal de Perpinyà ms. 84, vol. I fols. 8v. 9r. Editat per A. Simon i P. Vila, *Cròniques del Rosselló. Memòries i diaris personals de la Catalunya Moderna* (Curial, en premsa).

⁴⁴ A. Casals, *Emperador i Principat*..., p. 589.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 580.

⁴⁶ Mantllevo l'expressió de Xavier Torres, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, 1991, p. 194.

oficials reials era més intensa —com en les zones frontereres dels Comtats de Rosselló i Cerdanya— les guerres privades podien enfil·lar-se i degenerar cap una resistència al poder reial. Es a dir, les bandositats originades per conflictes patrimonials, per lluites pel control del territori i dels vassalls, o per l'hegemonia i els excedents de les comunitats rurals i urbanes, podien augmentar la seva espiral de violència en involucrar-s'hi els oficials i soldats reials, sense que això, finalment, suposés controlar i garantir l'ordre públic i fer respectar l'autoritat del rei.⁴⁷

Però, la guerra i la presència de les tropes no tenia per a tothom les mateixes repercussions. Tal com ja va subratllar Fernand Braudel, la monarquia era el principal empresari del segle XVI, un empresari que abocava la major part de les seves disponibilitats econòmiques a les funcions de tipus militar.⁴⁸ Què va significar per a Catalunya l'extensió de la despesa bèl·lica en el segle XVI? Quins sectors van participar i es van beneficiar dels negocis de l'administració militar?

Sobre aquest punt, Àngel García Sanz ha remarcat la rellevància de l'efecte econòmic favorable de la fiscalitat sobre els territoris no castellans de la Península, especialment sobre els de la Corona d'Aragó. La transferència de recursos necessaris per al proveïment de les tropes, els programes de fàbrica de galeres per a la defensa de les costes mediterrànies i les necessitats de construcció i reparació de fortificacions, haurien significat un drenatge de recursos per la via de la despesa pública cap aquests regnes orientals.⁴⁹ Evidentment, una qüestió clau és qui es beneficiava d'aquesta transferència de recursos públics. Però, donat que en aquesta època existia una complementarietat del capital públic i privat en el finançament de les despeses de la Monarquia, resulta igualment important saber com es va solventar el dèficit de les finances reials a Catalunya, car la suma de les escasses fonts d'ingressos que la hisenda reial disposava a Catalunya més les ocasionals remeses monetàries que l'administració virreinal rebia de Castella, no asseguraven d'una manera regular el manteniment de les despeses bèl·liques. Sobre aquest aspecte, les investigacions recents de Bernat Hernández han demostrat l'elevat grau d'implicació i de control per part dels agents privats catalans sobre la infraestructura de dispendis i ingressos de la Monarquia a la Catalunya del Cinc-cents.⁵⁰ Ja en la primera meitat de la centúria s'establiren relacions de dependència entre mercaders i homes de negoci del Principat i els virreis i altres oficials reials. La profusió de crèdits contractats pels homes de la Corona va suposar lògicament integrar els agents econòmics catalans en el món de les finances imperials; a més, aquesta vinculació va tenir derivacions socials i polítiques: alguns d'aquests homes de negoci van veure recompensats els seus serveis amb mercès, privilegis i, fins i tot, amb títols de noblesa. Per això, no és estrany que Àngel Casals hagi detectat que en les negociacions de les Corts o en

⁴⁷ A. Casals, *Emperador i Principat...*, p. 707.

⁴⁸ F. Braudel, *El mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Madrid, 1976, vol. I, p. 595 ss.

⁴⁹ A. García Sanz, "Repercusiones de la fiscalidad sobre la economía castellana en los siglos XVI y XVII", *Hacienda Pública Española* I (1991), pp. 15-24, p. 22.

⁵⁰ B. Hernández, *Aproximación a las estructuras fiscales de Cataluña en el siglo XVI. El Real Patrimonio y la Hacienda de la Corona 1516-1640*, Treball de doctorat (UAB, 1995), pp. 239-284; i "Hombres de negocios y finanzas públicas en la Cataluña de Felipe II", *Revista de Historia Económica* 1997-I, pp. 51-86.

d'altres assumptes polítics i econòmics puntuals, les posicions de la Corona estiguessin més pròximes a les dels mercaders barcelonesos que no pas a les de la petita noblesa catalana i a les de l'oligarquia dels ciutadans honrats.⁵¹ Segurament, aquesta gran burgesia comercial i financera del Principat fou, juntament a certs elements de l'aristocràcia, el sector de la classe dirigent catalana que podia integrar-se més profundament en l'estat hispànic-castellà de nou encuny que es trobava en procés de construcció. Quan, a mitjan de segle, la nova ruta dels metalls preciosos Sevilla-Madrid-Barcelona-Gènova va resituar Catalunya dins l'òrbita del petit i del gran capitalisme internacional, famílies com els Granollachs, Puiggener o Sauri apareixeran intensament involucrades en el món de les finances públiques de la Monarquia. Vinculació, pel que sembla, no excessivament duradora, puix que en les primeres dècades del segle XVII la variació del sistema "d'asientos" de finançament de la Monarquia va acabar restant importància als homes de crèdit catalans.

V. En plantejar el tema de l'articulació entre Catalunya i la Monarquia espanyola en els primers temps de la dinastia dels Austries, creiem que és necessari penetrar en la germinació de la idea de nació política i en els fenòmens ideològics i culturals lligats al seu desenvolupament; incardinant, en definitiva, l'evolució de les ideologies col·lectives a la de les dinàmiques polítiques, econòmiques i institucionals. Existí a l'inici dels temps moderns un sentiment patriòtic català? Si n'hi va haver, quins foren els fonaments de la identitat col·lectiva catalana i fins a quin punt va existir un joc de contraidentitats amb les altres formacions històriques peninsulars? La substància d'un príncep comú, d'una política exterior comuna i d'una religió compartida van iniciar un procés d'acostament entre les distintes comunitats polítiques que integraven la Monarquia? o pel contrari, fins a quin punt es van elaborar formulacions ideològiques, històriques i jurídiques que van alimentar i enfortir tendències disgregadores?⁵²

Sobre les qüestions plantejades per aquests interrogants, cal començar dient que l'època del Renaixement constitueix, a l'Europa Occidental, un moment clau en la forja d'unes noves identitats nacionals que prendran cos, en la percepció de la vella *Universitas cristiana*, per mitjà de contactes i relacions promogudes per elements tan diversos com les guerres, l'expansió del comerç, els relats dels viatgers o la major circulació de llibres i notícies a partir de la invenció de la impremta.

En aquest procés mental i polític, que José Antonio Maravall ha definit com el desenvolupament d'un nou sentiment de comunitat en unes "formacions polítiques protonacionals",⁵³ el paper jugat per la història i els historiadors fou sens dubte important; fins i tot Bernard Guenée ha afirmat que "en cert sentit,

⁵¹ A. Casals, *Emperador i Catalunya...*, p. 701-702.

⁵² El desenvolupament d'aquest apartat segueix i aprofita idees i textos que he exposat a l'article "Patriotisme i nacionalisme a la Catalunya Moderna. Mites, tradicions i consciències col·lectives", *L'Avenç* 167 (1993), pp. 8-16, i al treball *Els orígens ideològics de la Revolució de 1640* (inèdit).

⁵³ J. A. Maravall, *Estado Moderno y mentalidad social*, Madrid, 2 vols., 1972. La cita a vol. I, p. 457.

foren els historiadors els qui van crear les nacions".⁵⁴ La justificació del "present nacional" per mitjà del passat, gairebé sempre idealitzat i mitificat, era quelcom recurrent en els cronistes i en els historiadors humanistes del Renaixement, desenvolupant-se paral·lelament a les disputes polítiques i militars, una rivalitat preeminencial entre nacions en què l'antiguitat i la religiositat eren els valors més preuats i vindicats.

Es en aquest context i, sobretot, a partir de la unió dinàstica dels Reis Catòlics, quan en l'àmbit hispànic es va desenvolupar una pugna ideològico-literària sobre el concepte i la història d'Espanya. Com és sabut, en un principi, la paraula "Espanya" havia designat una circumscripció de l'Imperi Romà, Hispania, i va tenir continuïtat en l'època medieval a l'hora de definir territorialment la Península Ibèrica. És a dir, era un concepte dotat d'un valor estrictament geogràfic. Des dels inicis de la modernitat, però, un nombre important d'escriptors castellans i cortesans van iniciar una veritable ofensiva per apropiat-se el nom d'"Espanya" i el van identificar —com feren també amb la seva història— exclusivament amb Castella, ja que en aquells moments era una abstracció atractiva, una mena de denominació d'origen, com ara ho pot ésser el terme Europa.⁵⁵ Les prestigioses plomes de Diego de Valera, Antonio de Nebrija, Florián de Ocampo, Alonso de Cartagena, Luca Marineo o Pedro de Mexía, van voler imposar una concepció de la història d'Espanya que relacionava exclusivament amb Castella els grans fets històrics de la Península Ibèrica: fundació de la primera civilització i introducció del cristianisme, consideració del reis de Castella com els únics i legítims hereus dels reis gots, protagonisme castellà en les lluites i victòries contra els musulmans, etc. Això era especialment ofensiu perquè els cronistes catalans medievals havien ja realitzat una apologia històrica del país, havien afermat Catalunya com un poble diferenciat en el mosaic hispànic, havien defensat amb orgull una forma de govern —la de la Corona catalano-aragonesa— basada en la combinació dels principis de llibertat, ordre i llei, i havien entès el propi procés històric com una successió d'esdeveniments regits per la Divina Providència.⁵⁶

La reacció dels humanistes catalans del Renaixement davant l'imperialisme històrico-cultural dels seus homònims castellans i cortesans ha estat analitzada en diferents treballs per Robert Brian Tate, Eulàlia Duran, Ricard García Cárcel, Josep Solervicens, Josep M. Nadal i Modest Prats.⁵⁷ En els inicis de la modernitat,

⁵⁴ B. Guenée, *Occidente durante los siglos XIV y XV. Los Estados*, Barcelona, 1985, p. 65.

⁵⁵ Mantlevo l'expressió d'Eulàlia Duran, "El comienzo de la modernidad", *Cuenta y Razón* 36 (abril-maig 1988), pp. 25-31. La cita a p. 30.

⁵⁶ Vegeu F. Elías de Tejada, *Las doctrinas políticas de la Cataluña medieval*, Barcelona, 1950, pp. 55 ss; i també J. P. Rubiés i J. M. Salrach, "Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les quatre grans cròniques", *Estudi General* 5-6 (1985-86), pp. 447-466.

⁵⁷ Tate, R. B., *Ensayos sobre historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, 1970; "Margarit i el tema dels gots", *Actes del Vè Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes*, PAM, 1980, pp. 151-168; Duran E., *Simbologia política catalana a l'inici dels temps moderns*, Barcelona, 1987; *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans. Discurs de la sessió inaugural del curs 1991-1992 de l'IEC*, Barcelona, 1991; "Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI" a *Miscel·lània Joan Fuster*, Barcelona, 1991, pp. 241-265; i "Patriotisme i mil·lenarisme al segle XVI", *Recerques* 32 (1995), pp. 7-18; García Cárcel, R., "El concepte d'Espanya als segles XVI i XVII", *L'Avenç* 100 (1987), pp. 38-51; Solervicens, J., *Els Països Catalans i Espanya: ser o no ser*,

autors com Joan Margarit, Martí d'Ivarra, Pere Miquel Carbonell o Cristòfor Despuig es van esforçar per enlairar el passat català de la mateixa manera i al mateix nivell que ho feien les nacions veïnes. Així el cardenal Margarit en el seu *De origine regnum Hispaniae et gothorum* vindicava l'herència gòtica per als reis catalano-aragonesos. Segons ell, el nom de Catalunya venia de Gotolònia, la pàtria dels gots, i destacava també el fet que Barcelona havia estat, en temps d'Ataül, la primera capital hispànica goda.⁵⁸ Mentre que l'humanista Martí d'Ivarra en la seva epístola dedicada a Galceran de Cardona, que prologà l'edició de 1534 de les *Histories i conquestes* de Pere Tomic, comparava les conquestes dels reis catalano-aragonesos amb les gestes dels mítics reis grecs i amb les grans accions dels emperadors romans: "E per cert qui lig las chròniques dels Reys grecs y los actes memorables dels Reys, Consois y Emperadors Romans, deu legir las conquestas e històries de Cathalunya e Aragó (...). Doncs tant gran capità fou Otger Cathaló de Guiana, primer conquistador, e de qui lo clarísim Principat de Cathalunya pren nom, com Encas de Troya, qui primer conquistà part de Itàlia".⁵⁹

Per la seva banda, Cristòfor Despuig en los *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* replicava els posicionaments hegemònics castellans dient "aquesta província (Catalunya) no sols és Espanya, mas és la millor Espanya".⁶⁰ En els diàlegs entre Fabio, Lucio i Pedro, Despuig reivindicava la dimensió de la història de Catalunya i es lamenta del fet que "la negligència de la nació catalana en escriure i en guardar les coses contingudes en Cathalunya és tan gran que no té par en lo món".⁶¹ També ataca els cronistes castellans que fan com Juan Sedeño —autor d'una *Suma de varones ilustres* (1551)—, que per "no donar gloria ni onrra ad algun espanyol que no fos castellà, ha dissimulat les obres dignes de memòria de molts reys particulars d'Espanya, y especialment de la Corona d'Aragó y comtes de Barcelona, que no sols eren iguals als més senyalats reys de Castella, però encara, segons ma opinió, lo foren de conegut avantatge".⁶² De tot el text de Despuig s'aprecia una dura rivalitat amb Castella i una denúncia contra l'hegemonisme cultural castellà: "y és que volen ser tan absoluts y tenen les coses pròpies en tant y les estranyes en tan poch, que par que són ells venguts a soles del

València, 1988; J. M. Nadal i M. Prats, *Història de la llengua catalana 2. Segle XV*, Barcelona, 1996, pp. 331-337.

⁵⁸ Manuscrit M. 33, Sup, f. 50r-59v. de la Biblioteca Ambrosiana de Milà. Editat per R. B. Tate a *Joan Margarit i Pau. Cardenal i bisbe de Girona*, Barcelona, 1976, apèndix XXI, pp. 365-373. Tal com ha apuntat el mateix R. B. Tate, si bé Margarit coincideix amb d'altres historiadors castellans i cortesans en exaltar la Monarquia dels Reis Catòlics i en senyalar la primàcia hispànica dins la *Universitas cristiana*, en divergeix a l'hora de defensar la continuïtat legitimadora entre gots i catalans: "El bisbe d'Elna, d'una diòcesi fronterera, manipula els elements del mite got, no per reforçar primàriament un sentiment peninsular de comunitat, sinó per insistir en l'especial relació dels reis de Catalunya-Aragó amb els seus predecessors gots" en "Margarit i el tema..." (1980), p. 167.

⁵⁹ P. Tomic, *Historias e conquestas dels excellentissims e cathòlics Reys d'Aragó e de lurs antecessors. los comtes de Barcelona*, Barcelona, 1990, amb un pròleg de Manuel Riu, reimpressió facsimil de l'edició publicada a Barcelona el 1886, que a son torn era una reimpressió de l'edició de 1534. Sobre Pere Tomic es pot veure el conjunt de treballs d'A. Alcoberro, X. Pedraza, M. Riu i E. Duran, recollits en el dossier "Pere Tomic: historiografia i política a la Catalunya del segle XV", *L'Avenç* 165 (1992), pp. 18-53.

⁶⁰ Cristòfor Despuig, *Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, Edició a cura d'Eulàlia Duran, Barcelona, 1981. La cita a p. 102.

⁶¹ *Ibid.*, p. 178.

⁶² *Ibid.*, p. 93.

cel y que lo resto dels hòmens es lo que és eixit de la terra".⁶³ I encara afegeix que "casi tots los historiògrafos castellans estan en lo mateix de voler nomenar Castella per tota Espanya".⁶⁴ Despuig replica i és especialment sensible a la "malicia y danyada intentió" del cronista Luca Marineo —que se servia dels fets de la guerra de la Generalitat contra Joan II en el segle XV per qüestionar la lleialtat dels catalans envers els seus reis: "però puix no han dubtat malèvolos de escriurer contant descomediments, han escrit en ofensa de la nació cathalana y tan públicament se consent y va per totaes parts lo que han escrit, no és mal ans és molt bé y cosa necessària que escriga també la defensa".⁶⁵

Com a resultat de tot aquest seguit d'inquietuds, en la segona meitat del segle XVI, es va plantejar a Catalunya el projecte de redacció d'una crònica general que respongués a la necessitat moral i política de posseir una "història oficial". En les Corts de Barcelona de 1564 s'aprovà un capítol de cort segons el qual calia que es nomenés una persona encarregada de realitzar una crònica general escrita en català i en llatí.⁶⁶ Malgrat que aquesta proposta institucional no fou consumada, en els anys posteriors es van escriure diversos texts que participaven d'aquestes inquietuds, com per exemple la *Primera part de la Història general de Catalunya* (1585) d'Antoni Viladamor o el *De Catalonia Liber primus* (1588) de Francesc Calça —encara que només alguns van arribar a ser impresos i pocs van completar el projecte cronístic general. Però, el que és més important, a partir de la segona meitat del segle XVI, les construccions històriques d'aquests cronistes van adquirir un paper fonamental en l'elaboració de concepcions polítiques generals i de desenvolupaments ideològics de naturalesa constitucional. Tal com ha demostrat Jesús Villanueva, un nou relat sobre els orígens carolingis de Catalunya fonamentat en els preceptes carolingis de Lluís el Pietós i Carles el Calb va donar peu a la formulació d'un concepte de sobirania popular que des de final del segle XVI atorgarà una nova força als principis pactistes medievals.⁶⁷ El cas d'Aragó, amb el desenvolupament del mite dels furs de Sobrarb, té força semblances amb el de Catalunya. El que resulta rellevant d'ambdós casos és que les elaboracions històrico-culturals de les èlits cultes marxaven per camins força distints de qualsevol projecte unificador hispànic.⁶⁸

Aquestes cites, autors i construccions històrico-mítiques, mostren com a començaments de la modernitat s'estava conformant en determinats sectors de les classes dirigents del Principat una consciència històrica, patriòtica, catalana, molt marcada per l'estigma d'una contraidentitat castellana. I potser cal preguntar-se fins a quin punt l'intent de construir una identitat col·lectiva hispànica,

⁶³ *Ibid.*, p. 89.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 97.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 54.

⁶⁶ *Constitucions i altres...*, p. 32.

⁶⁷ J. Villanueva, *Los orígenes carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII*, Treball de doctorat (UAB, 1994), especialment pp. 2-27; també "Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña", *Revista de Historia Jerónimo Zurita* 69-70 (1994), pp. 75-87.

⁶⁸ Fonamentalment R. G. Giesey, *If Not, Not...* (1968); X. Gil, *De las alteraciones a la estabilidad. Corona, fueros y política en el reino de Aragón, 1585-1648*, Tesi doctoral (UB, 1988); i el balanç general de E. Solano Camón i P. Sanz Camaño, "Aragón y la Corona durante el gobierno de los Austrias. Relaciones políticas e institucionales", *Ius Fugit* 3-4 (1994-95), pp. 203-243.

fonamentada, a l'igual que la carcassa política de la Monarquia, essencialment en Castella, va dificultar aquest procés, propiciant per reacció i emulació l'enfortiment d'aquestes consciències col·lectives en els regnes hispànics no castellans.⁶⁹

Paulatinament s'havia anat dissipant l'entusiasme desvetllat per l'enllaç matrimonial entre Ferran i Isabel. L'aparició d'una nova monarquia forta i poderosa, que havia refet l'antiga unitat romana i visigoda i que havia estat capaç d'expulsar de la Península els musulmans —tal com havien anunciat les profecies medievals, tant castellanques com aragoneses—, era cada vegada més a ulls dels catalans i, en general, dels súbdits de la Corona d'Aragó, una monarquia, sinó estranya, si almenys massa bescantada cap a una part d'ella. Ja en el 1559 el valencià Fadrique Furió Ceriol no dubtava a denunciar que "el príncipe que tuviere imperio en muchas i diversas provincias, debe elegir consejeros de todas ellas, i no de una o dos tan solamente. Declaremos esto por un exemplo: i porque lo tenemos a mano, sea del Rei de España".⁷⁰

VI. Per concloure. Entenem que qualsevol enfoc que tendeixi a veure com a "excepcional" o "única" la problemàtica de l'articulació i de la relació Catalunya-Monarquia Hispànica i no la situï i compari dins l'ample context de la formació dels estats moderns europeus, corre el risc de deformar l'anàlisi històrica. De fet, la concepció política contractualista catalana la podem trobar en diversos regnes i estats de l'Occident europeu, Castella inclosa.⁷¹ Així mateix, l'existència d'un desenvolupament institucional propi i unes particulars relacions amb el titular de la sobirania, eren també trets força comuns en aquella Europa de monarquies compostes; recordem al respecte que les disset províncies dels Països Baixos reconeixien un mateix príncep que, a la seva vegada, governava a cadascuna d'elles amb diferents poders. I, en definitiva, les pressions contraposades cap a la integració i desintegració polítiques eren també comuns a l'Europa de l'època de la formació dels estats moderns. El que realment cal preguntar-se és sobre el perquè en determinades províncies o regnes aquestes tendències disgregadores foren més accentuades que en d'altres i donaren lloc a fortes rèpliques institucionals, político-ideològiques o fins i tot revolucionàries.

Potser, el tret més decisiu que trobem en la dialèctica Catalunya-Monarquia Hispànica en el període analitzat és la migradessa de les adherències que va tenir

⁶⁹ Evidentment, aquest no seria l'únic factor explicatiu de la manca d'una identitat col·lectiva proto-nacional espanyola durant el segle XVI. La manca d'una unitat jurídica i institucional dels territoris peninsulars de la Monarquia Hispànica no permetia ni individualment ni col·lectiva distingir un territori compacte, reconegut com a propi. La diversitat i fragmentació dels drets legals i privilegis que comportava una determinada naturalesa (catalana, castellana, aragonesa...) conformava fronteres mentals difícils de traspassar. Altrament, almenys durant el segle XVI, els objectius d'unificació o cohesió identitària mai no foren prioritaris per uns monarques de la casa d'Austria preocupats pels avatars d'una política internacional, bàsicament destinada a defensar uns interessos dinàstico-patrimonials i religiosos.

⁷⁰ F. Furió Ceriol, *El Concejo y Consejeros del Príncipe*, Estudi preliminar i notes d'Henry Méchoulan, Madrid, 1993. La cita a p. 69-70.

⁷¹ Tal com ha senyalat H.G. Koenigsberger, el *Dominium Politicum et Regale* era la regla, no l'excepció del món polític de l'Europa renaixentista. "Dominium regale or Dominium politicum et Regale; monarchies and parliaments in Early Modern Europe" a *Politicians and Virtuosi. Essays in Early modern history*, Londres, 1986, pp. 1-25.

el poder reial entre la classe dirigent catalana. I convé recordar que la historiografia més recent que s'ha ocupat de les bases socials i econòmiques de l'estat modern —ens referim a treballs com els de James B. Collins sobre els límits fiscals de l'absolutisme—⁷² han subratllat que no solament era molt difícil governar contra les classes dirigents provincials, sinó que també ho era fer-ho sense elles. En els anys finals del regnat de Felip II i, sobretot, sota el ministeri del duc de Lerma sembla que es pren plena consciència d'aquest problema i es volen prendre mesures en la pràctica política. En les Corts de 1599, Felip III va multiplicar privilegis i títols nobiliaris i també per aquells anys es va tractar d'articular una xarxa clientelar pro-reialista a Catalunya amb homes com Pere Franquesa i Salvador Fontanet.⁷³ També fou perfectament conscient d'això Olivares —tal com demostra el Gran Memorial de 1624— on va projectar integrar les classes dirigents provincials en les responsabilitats del govern de la Monarquia; però, tal com va passar amb d'altres dissenys seus, el Comte-duc es va mostrar malapte per portar el projecte a la pràctica política.⁷⁴ Encara que potser, llavors, ja era sinó massa tard si almenys era més difícil d'aconseguir-ho. En aquest sentit, Joan Lluís Palos ha afirmat que “al començament del segle XVII s'havia assolit a Catalunya una de les pitjors situacions a que podia arribar un govern central, consistent en el fet que tot aquell qui destaqués pel seu servei a la Monarquia estava condemnat al rebuig dels seus conciutadans”.⁷⁵ Durant més d'un segle, la marginalització política d'amplis sectors de la classe dirigent catalana havia situat aquesta en el caminal d'un renovat constitucionalisme —potser defensiu i ofensiu a l'hora— que marxava en una direcció divergent a la senda de la unificació i centralització que s'anava imposant en el si del govern central de la Monarquia. Les causes de la incapacitat o de la manca de voluntat de la Monarquia per atraure's el gruix de les èlits dirigents catalanes és, sens dubte, un tema complex i que no té encara investigacions empíriques ni respostes historiogràfiques mínimament sòlides, puix que la manca de diners, càrrecs o capacitat per favors i mercès que patia l'oferta del poder reial respecte els catalans, és més el reflex d'aquesta incapacitat política que no pas la causa. Però la importància del tema ja fou lúcidament captada per Fadrique Furió Ceriol, qui tot just iniciat el regnat de Felip II, afirmava que els pobles “se resienten en ver que ellos son desechados de la administración y gobierno principal; pues si no ven en el Consejo ningún hombre de su tierra, piensan y no sin causa, que el príncipe les tiene en poco o que los tiene como esclavos, o que no se fia de ellos: lo primero engendra odio, lo

⁷² J.B. Collins, *Fiscal Limits to Absolutism*, Berkeley, 1988; i l'aplec d'estudis sobre les èlits de poder i la construcció de l'estat modern recollits per W. Reinhard (Ed.), *Les élites du pouvoir et la construction de l'État en Europe*, Paris, 1996.

⁷³ Vegeu les exploracions sobre aquest tema de J.M. Torras Ribé, “Los Franquesa, una familia de notarios y oficiales en la Cataluña del siglo XVI”, *IV Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna*, Alacant, 1996 (en premsa); i “La facción realista de Cataluña en las cortes de Monzón de 1585” comunicació presentada a la *47th Conference of the International commission for the History of representative and Parliamentary Institutions*. Agraïexo el manuscrit que gentilmente m'ha facilitat l'autor.

⁷⁴ J.H. Elliott, *El Conde-duque de Olivares*, Barcelona, 1990, p. 202 ss; i J.H. Elliott i J.F. de la Peña, *Memoriales i cartas del conde-duque de Olivares*, Madrid, vol. I, 1978, pp. 37-102.

⁷⁵ J.L. Palos, *Catalunya i l'imperi...*, p. 40.

segundo busca libertad y por tanto hacen conjuraciones y llaman príncipes extraños; lo tercero les da osadía y aún obstinación”.⁷⁶

⁷⁶ F. Furió Ceriol, *El Concejo...*, p. 70.